

ПОПОВА Н. М.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ДИНАМІЧНІ ПРОЦЕСИ В РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ КОНЦЕПТОСФЕРИ ІСПАНЦІВ

У статті визначається статус національно-маркованих концептів на відміну від універсальних та лінгвокультурних концептів, досліджується динаміка розвитку іспанської національної концептосфери у період з XVI до XX століття, визначаються періоди і чинники її розвитку в даному соціальному середовищі.

Ключові слова: національно-маркований концепт, універсальний концепт, лінгвокультурний концепт, концептуальна картина світу, мовна картина світу.

В статье определяется статус национально-маркированного концепта среди универсальных и лингвокультурных концептов, исследуется динамика развития испанской национальной концептосферы в период с XVI до XX столетия, определяются периоды и факторы ее развития в данном социальном контексте.

Ключевые слова: национально-маркированный концепт, универсальный концепт, лингвокультурный концепт, концептуальная картина мира, языковая картина мира.

The article is devoted to the determining of the status of the nationally-marked concepts among universal and lingual-cultural concepts. The dynamics of Spanish national concept sphere development in the period from the XVIth till XXth century is investigated. Periods and factors of its development in the investigated society are determined.

Key words: nationally-marked concepts, universal concept, lingual-cultural concept, concept picture of the world, language picture of the world.

Актуальність дослідження зумовлюється поглибленням уваги вчених до прихованих мовних механізмів та їхніх взаємозв'язків з мисленням людини. Вивчення відображення в мові національно-специфічної частки людської свідомості може сприяти точнішому відтворенню мовної та концептуальної картини світу іспанського народу, а вивчення динаміки їхнього розвитку дає можливість комплексного підходу до визначення причин, а отже і внутрішніх механізмів змін.

Метою дослідження є вивчення динаміки розвитку національної концептосфери іспанців, що включає розробку методологічної основи дослідження національно-маркованих концептів та визначення чинників, які суттєво впливають на формування національної свідомості народу та національної мовної картини світу.

Наукова новизна дослідження полягає у визначенні національного компоненту концептосфери народу як специфічної й

значущої частки свідомості, яка суттєво впливає на внутрішні механізми формування іспанської мовної картини світу та має свої особливості розвитку в кожній історичній епосі.

Об'єктом дослідження є етапи розвитку національної концептосфери іспанців.

Предметом дослідження стала динаміка розвитку національної іспанської концептосфери на різних історичних етапах.

Оскільки вивчення семантики мовних одиниць завдяки семантико-когнітивному аналізу є єдиним можливим шляхом реконструювання концептуальної картини світу певного народу, ми можемо скористатися ідеєю М. М. Бахтіна про те, що динаміка тексту окреслюється через кореляцію інтенції та її втілення [1:307] і спроектувати її на національну концептосферу. Таким чином, ми можемо встановити динамічний характер національної концептосфери через встановлення кореляції між понятійним наповненням кожного значущого концепту та завдяки взаємодії цих концептів між собою вийти на загальні характеристики національної концептосфери іспанського народу.

З. Д. Попова та Й. А. Стернін вважають, що концепти, складові концептосфери, за своїми окремими ознаками вступають у системні відношення схожості, відмінності та ієрархії з іншими концептами [2:19], що підтверджується також теорією О. М. Кагановської про ієрархію текстових концептів [3:5]. Щоб говорити про місце національно-маркованих концептів у концептофері певного народу, потрібно встановити їхнє місце в ієрархії концептів.

Наше завдання ускладнюється відсутністю єдиного погляду та уніфікованої термінології на позначення національно-вагомих складових концептосфери певного народу. Йдеться про універсальні концепти, які набувають певної специфіки у кожному конкретному суспільстві: *libertad, religión, honor, mujer, lengua, toro, patria*. Лінгвокультурні концепти, які є властивими певній культурі, проте, можуть значно відрізнитися у суспільстві, яке складається з кількох етнічних груп, як наприклад, в Іспанії, де етнічні групи – андалузці, баски, галісійці, каталонці, валенсійці – мають власні культурні спадки, властиві лише окремому регіону.

Якщо взяти за критерій класифікації концептів їхню приналежність до певних груп носіїв, то національні або національно-

марковані концепти є властивими лише одному народу [2:75]. Народ, складаючись з різних етнічних груп, є носієм спільних концептів, які і вирізняють його з решти суспільних угруповань тієї ж величини.

Таким чином, національно-маркованими концептами є ті центральні одиниці, навколо яких організуються цілі області національної культури. Вивчивши їхній діахронічний розвиток, ми можемо продемонструвати загальні організаційні принципи, що формують структуру та єдність національно-культурної сфери іспанського народу вцілому і часто можуть пояснити цілий ряд понять, що існують у різноманітних сферах суспільного життя. Адже цінності та установки, що є загальноприйнятими в розмовній практиці іспанців, зумовлюються наповненням національно-маркованих концептів як на сучасному етапі розвитку нації, так і містять у собі попередні, часто збережені лише підсвідомістю носіїв мови, асоціативні та оцінні уявлення [4:397].

Найяскравішою складовою національної концептосфери є безеквівалентні концепти, які можна виявити через безеквівалентні мовні одиниці. Адже безеквівалентні мовні одиниці завжди є показниками певної унікальності, національної своєрідності концепту в свідомості народу: *corrida, flamenco, paella, castellano, café cantante, hidalgo, caballero, infanta, caudillo, autarquía, independentismo*.

Проте, не будь-яка безеквівалентна лексика є іменами національно-маркованих концептів, що складають вісь / ядро національної свідомості, завдяки якій існує національна єдність держави, що плекає свою культуру і самобутність. Якщо встановлення національної специфіки концептів вимагає опису концептів двох культур і співставлення когнітивних ознак цих концептів та їхнього статусу, то безеквівалентні концепти вимагають детального когнітивного, культурологічного та історичного аналізу.

В. В. Красних вводить у лінгвістику поняття “когнітивної бази”, яке визначає як певним чином структуровану сукупність необхідних і обов’язкових знань та національно-детермінованих і мінімізованих уявлень про те чи інше національно-лінгвокультурне суспільство, якими володіють усі носії того чи іншого національно-культурного менталітету [5:61]. Подібні думки знаходимо також у дослідженнях Ю. Є. Прохорова, який говорить, що належність до певної культури визначається наявністю базового стереотипного ядра знань, що

повторюється в процесах соціалізації індивідів даного суспільства, і досить стереотипного вибору елементів периферії [6:14].

Таким чином, ми можемо визначити національно-марковані концепти як ядро національної концептосфери, що є когнітивною базою народу і виділяється з індивідуальних концептосфер усіх представників даного народу, будучи їхньою частиною. Дослідження цього ядра національної концептосфери та його периферії дозволяє виявити національну специфіку концептуалізації специфічних та подібних явищ свідомістю іспанського народу.

Зважаючи на все вищевикладене, ми можемо зробити висновок про те, що національна іспанська концептосфера складається з лінгвокультурних концептів, до яких належать:

- безеквівалентні концепти, відображені в мові безеквівалентною лексикою;
- лінгвокультурні концепти з яскраво вираженою національною специфікою;
- універсальні концепти, що набули певних специфічних рис у свідомості іспанського народу.

Оскільки концептосфера – це сфера мислення, що складається з мисленнєвих уявлень, схем, понять, фреймів, гештальтів (складних комплексних образів зовнішнього світу), абстрактних понять, які узагальнюють ознаки зовнішнього світу, то вона існує в свідомості автономно, незалежно від мовних засобів її об'єктивізації. Проте значна частина концептосфери народу представлена в семантичному просторі мови народу, який у сучасній лінгвістиці є синонімічним поняттю “мовна картина світу”.

Когнітивна інтерпретація результатів дослідження мовної картини світу на різних етапах розвитку іспанського суспільства, опис національно-семантичного простору в кожному історичному періоді життя народу дозволяє перейти від динаміки розвитку мовної картини світу до динаміки розвитку національної концептосфери.

За гіпотезою Т. Козлової на різних етапах еволюції система активізує різні засоби обробки й передачі тієї інформації, що є адаптивно-значущою. У концептуальній історії взаємодіють стабільність та варіативність. Концептуальна стабільність підтримується жорсткістю структури концептуальної матриці,

концептуальна ж варіативність – гнучкістю її інтерпретації (наповненням матриці змістовними компонентами) [7:68].

Причинами змін наповнення матриці національно-маркованих концептів змістовними, понятійними, асоціативними та аксіологічними компонентами є зовнішні – історичні, культурні, етичні, психологічні – чинники, а також взаємодія концептів між собою всередині концептосфери, що можна назвати внутрішньо концептуальним чинником її розвитку, змін якісної структури концептів, тобто їхнього об'єму та наповнення.

Тож, прослідкувавши динаміку розвитку мовної картини світу іспанців, ми можемо проаналізувати динаміку розвитку концептосфери цього народу.

Іспанська мова набула статусу національної мови в XVI столітті після закінчення Реконквісти та завдяки об'єднанню усіх земель Піренейського півострова, окрім Португалії, під владою Католицьких королів – подружньої пари Фернандо та Ісабель, які сприяли не лише політичному й економічному розвитку Іспанської монархії, але й підтримували розвиток культури, науки й мистецтва. Надання мові статусу національної було не лише свідченням її розвитку й розповсюдження, але й важливим кроком для об'єднання до того розрізнених територій в єдину державу. Переломним моментом для розвитку іспанської мови як національної став 1492 рік: рік закінчення Реконквісти, рік відкриття Колумбом Америки та рік, коли Антоніо Небриха написав першу іспанську граматику. Особливо важливими для розвитку іспанської концептосфери стали два перших факти, оскільки змінилася політична орієнтація, та відкриття Америки розкрило перед іспанцями цілий невідомий континент, який у майбутньому став батьківщиною для багатьох з них. Останній же факт – поява першої національної граматики серед усіх романських мов – заклав тверду основу для сучасної літературної мови Іспанії, дав можливість зафіксувати в тогочасній мовній картині світу тогочасну концептосферу іспанського народу.

У епоху Відродження іспанська мовна картина світу значно розширилася, про що свідчить входження в мову великої кількості пізніх запозичень з латинської мови, яку вже не використовували – латинізмів (*voces cultas*). Окрім того іспанська мова значно збагатилася за рахунок італійських запозичень, оскільки в епоху Відродження

італійська мова слугувала зразком для усіх романських народів. Італійські запозичення збагатили сферу мистецтва (*ópera, sonata*), торгівлі та промисловості (*banco, negociante*), військової справи (*batallón, soldado*), мореплавства (*galera, piloto*), суспільного життя (*gaceta, mascarada*) тощо.

У зв'язку з колонізацією Америки спостерігалось широке вхідження американізмів у іспанську мову, що свідчить про появу нових понять у концептуальній картині світу іспанців: *piragua, maiz, tabaco, cacao, hatasa, quina* тощо.

Завдяки тому, що в XVI – XVII століттях остаточно склалася та граматична структура мови, яка була зафіксованою в граматиці А. Небрихи, національна словесність наприкінці XVI – у першій половині XVII століття досягла свого найвищого розквіту в творах Лопе де Рuedи, Мігеля Сервантеса (розквіт іспанського лицарського роману), Лопе де Вега, Луїса Гонгори, Тірсо де Моліна, Хуана Луїса де Аларкона, Франсіско Кеведо й Педро Кальдерона. “Золотий вік” в Іспанії чітко зафіксував тогочасну мовну картину світу в багатьох письмових творах. Це дає нам можливість відтворити концептуальну картину світу тогочасного іспанського суспільства і, відповідно, шляхом порівняння з наступними періодами, стверджувати, що їй властивий динамічний розвиток.

Значна кількість дослідників писала про роль Сервантеса у розвитку національної/літературної іспанської мови. Проте, не менш важливим є той факт, що тогочасні письменники змогли зафіксувати у своїх творах особливості національного світосприйняття та світобачення, які було зафіксовано в тогочасних концептах їхнього народу.

XVIII століття та більша частина XIX століття характеризується глибоким занепадом літератури та наслідуванням французьких, англійських, німецьких тенденцій. Проте занепад літератури зовсім не свідчить про відсутність якісних змін у концептосфері іспанського народу. До неї увійшли нові концепти, що з'явилися в інших країнах та видозмінилися, адаптуючись до національного світосприйняття та реалій іспанського суспільства. Понятійні складові концептів епохи Романтизму свідчать про універсальний характер даних концептів. Проте ціннісна та асоціативна складові концептів отримують специфічно-національні риси під впливом національної

концептосфери іспанців, доказом чого є твори таких представників Романтизму в Іспанії, як есеїст Мар'яно Хосе де Ларра (1809–1837), поет Густаво Адольфо Бекер (1836–1870), прозаїк Беніто Перес Гальдос (1843–1920), автор багаточисельних історичних романів. Ведучі позиції в літературі ХІХ століття займає так званий *костумбризм* – зображення побуту та норівів з акцентуванням місцевого колориту. У таких творах автори фіксують індивідуальну концептосферу, яка одночасно є колективною концептосферою (терміни В. В. Красних), оскільки колективне складається з індивідуального, що, у свою чергу, дає можливість зафіксувати зміни у якісному наповненні національно-маркованих концептів. Натуралістичні та реалістичні тенденції яскраво проявляються в творчості романістів Еміліо Пардо Басана (1852–1921) і Вісенте Бласко Ібаньєса (1867–1928).

Оскільки яскраві якісні зміни у національній концептосфері супроводжуються їх фіксуванням у мовній картині світу, можемо стверджувати, що ХІХ стало саме такою епохою, оскільки “Срібний вік” іспанська література пережила завдяки відродженню національної літератури письменниками “покоління 1898 року”, до яких належать Мігель де Унамуно (1864–1936), Рамон дель Вальє Інклан (1869–1936), Піо Бароха (1872–1956), Асорін (1874–1967); драматург Хасінто Бенаvente (1866–1954); поети Антоніо Мачадо (1875–1939) і Хуан Рамон Хіменес (1881–1958). Далі концептуальна картина світу іспанського народу фіксувалася у творах так званого “покоління 1927”: Педро Салінаса (1892–1951), Хорхе Гільєна (р. 1893), Вісенте Алейксандре (1898–1984), Рафаеля Альберті (р. 1902), Мігеля Ернандеса (1910–1942) і Федеріко Гарсія Лорки (1898–1936).

Наступним періодом відродження національної літературної традиції стали 50-60ті роки ХХ століття після тривалої перерви, спричиненої приходом до влади диктатора Франко. Проте в цей період відбувається переоцінка національних цінностей, яка зафіксована в творах Каміло Хосе Сели (1916), Семьї Паскуаля Дуарте (1942), Улея (1943), Анни Марії Матуте (1926), Хуана Гойтісоло (1928), Луїса Гойтісоло (1935), Мігеля Делібеса (1920), драматургів Альфонсо Састре (1926) і Антоніо Буєро Вальєхо (1916), поета Бласа де Отеро (1916–1979) та інших.

Після зміни політичного устрою – смерті Франко та переходу до демократії – спостерігається значне пожвавлення літературного життя: нова повсякденність та світосприйняття фіксуються у творах таких прозаїків, як Хорхе Семпруна, Карлоса Рохаса, Хуана Марсе, Едуардо Мендоси, поетів Антоніо Колінаса, Франсіско Брінеса, Карлоса Саагуна, Хуліо Ламасареса. Окрім того, ХХ століття як вік технологічного прогресу та глобалізації характеризується появою величезної кількості друкованих, аудіо- та відеоматеріалів, що фіксують зміни у національній мовній картині світу Іспанії, а отже, і в її концептосфері.

Висновки. Таким чином, національна іспанська концептосфера, а отже і якісне та кількісне її наповнення національно-маркованими концептами, з ХVІ до ХХ століття розвивалася нерівномірно. Значними поштовхами у її розвитку ставали вагомі історичні, соціокультурні та технологічні процеси, що впливали на понятійну, асоціативну та оцінну складову національно-маркованих концептів. Окрім того, чинником розвитку національної концептосфери став взаємовплив концептів один на одного та їхня взаємодія у формуванні нових концептів. **Подальші перспективи дослідження** полягають у вивченні цієї взаємодії для прогнозування подальшого розвитку національної концептосфери іспанців, від якої значною мірою залежить збереження та розквіт їхньої держави.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Бахтин М. М.* Проблема текста / Михаил Михайлович Бахтин // Собр. соч. в 7-и т. – Т. 5. – М. : Русские словари. – 1996. – С. 306–326.
2. *Попова З. Д.* Когнитивная лингвистика / Зинаида Даниловна Попова, Иосиф Абрамович Стернин. – М. : АСТ : Восток-Запад, 2007. – 314 с.
3. *Кагановська О. М.* Текстові концепти художньої прози: когнітивна та комунікативна динаміка (на матеріалі французької романістики середини ХХ сторіччя) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора філол. наук : спец. 10.02.05 “Романські мови” / Олена Марківна Кагановська ; Київськ. нац. лінгв. ун-т. – К., 2003. – 32 с.
4. *Попова Н. М.* Проблема вивчення на різних етапах еволюційного розвитку національно-маркованих концептів / Наталія Миколаївна Попова // Проблеми семантики, прагматики та когнітивної лінгвістики : зб. наук. праць / відп. ред. Ніна Миколаївна Корбозерова. – К. : Логос, 2012. – Вип. 21. – С. 395–401.
5. *Красных В. В.* “Свой” среди “чужих”: миф или реальность? / Виктория Владимировна Красных. – М. : Гнозис, 2003. – 375 с.
6. *Прохоров Ю. Е.* Национальные социокультурные стереотипы речевого общения и их роль в обучении русскому языку иностранцев / Юрий Евгеньевич Прохоров. – М. : URSS, 2006. – 224 с.
7. *Козлова Т. О.* Концептуальная матрица: в поисках констант переменных языка и сознания / Тетяна Олегівна Козлова // Нова філологія : зб. наук. праць / відп. ред. Володимир Манакін. – Запоріжжя : ЗНУ, 2009. – № 33. – С. 66–74.